

Οδηγός Θεωριών Συνωμοσίας

COMPACT

[Συγκριτική Ανάλυση Συνωμοσιολογικών Θεωριών]

Το **COMPACT [Συγκριτική Ανάλυση Θεωριών Συνωμοσίας]** είναι ένα ερευνητικό δίκτυο δράσης COST που χρηματοδοτείται από την ΕΕ και συναποτελείται από 150 ερευνητές από όλη την Ευρώπη που ερευνούν τις αιτίες και τις συνέπειες των θεωριών συνωμοσίας. Για περισσότερες πληροφορίες: www.conspiracytheories.eu

Συγγραφείς:

Ομάδα εκπαίδευσης COMPACT

Ευχαριστίες:

Michael Butter, Ela Drajzkiewicz, Asbjørn Dyrendal, Jaron Harambam, Daniel Jolley, Olivier Klein, Peter Knight, Péter Krekó, Stephan Lewandowsky, Claus Oberhauser

Μετάφραση από τα αγγλικά: Βέρα Τίκα

Σχέδιο:

Peter Knight

Κατεβάστε:

Αυτή η έκθεση-αναφορά είναι διαθέσιμη για λήψη στο: www.conspiracytheories.eu

Μπορείτε να πραγματοποιήσετε λήψη μιας πλήρους έκδοσης της ενότητας προτάσεων («The Conspiracy Theory Handbook», που συνέταξε ο Stephan Lewandowsky και ο John Cook) από το <http://sks.to/conspiracy>

March 2020

Published under a Creative Commons License (CC BY-NC-SA 4.0)

Image: by Pete Linforth from Pixabay

Table of contents

1	Κατανοώντας τις Θεωρίες Συνωμοσίας	4
1.1	Τι είναι μια θεωρία συνωμοσίας;	4
1.2	Είναι οι θεωρίες συνωμοσίας ίδιες με τις ψεύτικες ειδήσεις;	4
1.3	Ο όρος «θεωρία συνωμοσίας» επινοήθηκε από τη CIA;	5
1.4	Πώς λειτουργούν οι θεωρίες συνωμοσίας;	5
1.5	Ποια είναι η διαφορά μεταξύ των θεωριών συνωμοσίας και των πραγματικών συνωμοσιών;	6
1.6	Ποιος πιστεύει στις θεωρίες συνωμοσίας;	7
1.7	Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν στις θεωρίες συνωμοσίας;	8
1.8	Πώς εξελίχθηκαν οι θεωρίες συνωμοσίας με την πάροδο του χρόνου;	9
1.9	Ποια είναι η επίδραση του Διαδικτύου στις θεωρίες συνωμοσίας;	9
1.10	Είναι επικίνδυνες οι θεωρίες συνωμοσίας;	10
1.11	Πώς συνδέονται οι θεωρίες συνωμοσίας και ο λαϊκισμός;	11
	ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΜΕΛΕΤΗ	11
2	Συστάσεις για την αντιμετώπιση θεωριών συνωμοσίας	12
2.1	Γιατί οι θεωρίες συνωμοσίας συνιστούν πρόκληση;	12
2.2	Αναγνωρίστε ότι οι θεωρίες συνωμοσίας δεν είναι ανορθολογικές αλλά πολιτικές	13
2.3	Αναχαιτίζοντας την εξάπλωση των θεωριών συνωμοσίας	13
2.4	«Εμβολιασμός» ενάντια στις θεωρίες συνωμοσίας	14
2.5	Διαψεύδοντας τις θεωρίες συνωμοσίας	14
2.6	Προστασία των πολιτών από τις θεωρίες συνωμοσίας	15
2.7	Όταν η διάψευση αποτυγχάνει: αφοσιωμένοι θεωρητικοί συνωμοσίας	15
2.8	Μαθήματα από προγράμματα από-ριζοσπαστικοποίησης	16
	ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ	18

1 Κατανοώντας τις Θεωρίες Συνωμοσίας

Οι θεωρίες συνωμοσίας - η πεποίθηση ότι τα γεγονότα διεξάγονται από ισχυρές δυνάμεις κρυφά στο παρασκήνιο - υπάρχουν σε όλες τις σύγχρονες κοινωνίες. Τα τελευταία είκοσι χρόνια, η σημασία και η δημοτικότητα τους αυξάνονται σταθερά, ειδικά στο Διαδίκτυο. Ορισμένες θεωρίες συνωμοσίας μπορεί να είναι ακίνδυνα ψυχαγωγικές ή μια ένδειξη βάσιμου σκεπτικισμού.

Ωστόσο, μερικές φορές μπορεί να είναι επικίνδυνες. Μπορούν να οδηγήσουν σε απώλεια πίστης απέναντι στην ιατρική επιστήμη και την επιστημονική εμπειρογνωμοσύνη, στην απολιτικοποίηση, ακόμα και στη βία. Συνεπώς, οι θεωρίες συνωμοσίας αποτελούν πρόκληση για μια ευρεία κατηγορία ενδιαφερομένων. Αυτός ο σύντομος οδηγός παρέχει μια επισκόπηση του φαινομένου.

1.1 Τι είναι μια θεωρία συνωμοσίας;

Οι θεωρίες συνωμοσίας υποθέτουν ότι τίποτα δεν συμβαίνει τυχαία, ότι τίποτα δεν είναι όπως φαίνεται, και ότι όλα συνδέονται με κάποιον τρόπο. Με άλλα λόγια, ισχυρίζονται ότι μια ομάδα κακόβουλων δρώντων, οι συνωμότες, ενορχηστρώνουν κρυφά όλα όσα συμβαίνουν. Συνήθως, παρουσιάζουν τους φανταστικούς συνωμότες ως εχθρούς του λαού. Έτσι, οι θεωρίες συνωμοσίας διχοτομούν αυστηρά τον κόσμο σε καλό και κακό, σε εμάς εναντίον εκείνων, χωρίς να αφήνουν περιθώρια αμφισβήτησης ή ύπαρξης πολυπλοκότητας. Ισχυρίζονται ότι πρέπει να κοιτάξει κανείς κάτω από την επιφάνεια για να εντοπίσει τις ενέργειες και τις προθέσεις των συνωμοτών, οι οποίοι καταβάλλουν μεγάλες προσπάθειες για να αποκρύψουν τους κακόβουλους σκοπούς τους. Επίσης, οι θεωρίες συνωμοσίας συνήθως θεωρούν ότι ανατρέπουν τη συμβατική, καθιερωμένη, γνώμη. Η υπόθεση εδράζεται στο ότι αν κανείς αναζητήσει αρκετά βαθιά, θα βρει μυστικές συνδέσεις μεταξύ ανθρώπων, θεσμών και γεγονότων που, εν τέλει, εξηγούν τι πραγματικά συμβαίνει. Αυτές οι υποθέσεις τοποθετούν τις θεωρίες συνωμοσίας σε αντιπαράθεση με τις σύγχρονες κοινωνικές επιστήμες που τονίζουν τη σημασία της σύμπτωσης, της μη-προβλεψιμότητας και των ακούσιων συνεπειών. Οι θεωρίες συνωμοσίας υπαινίσσονται ότι τα ιστορικά γεγονότα είναι πάντα αποτέλεσμα σκόπιμης σκευωρίας, παρά απρόσωπων κοινωνικών δυνάμεων και δομικών επιπτώσεων. Ωστόσο, οι θεωρίες συνωμοσίας συνήθως δεν ξεκινούν εκ του μηδενός. Συχνά αποτελούν απαντήσεις - αν και απλοποιημένες και παραμορφωμένες - σε πραγματικά προβλήματα και ανησυχίες της κοινωνίας.

1.2 Είναι οι θεωρίες συνωμοσίας ίδιες με τις ψεύτικες ειδήσεις;

Όχι, αλλά συχνά σε δημόσιες συζητήσεις για τις ψεύτικες ειδήσεις αντιμετωπίζονται ως παρόμοιες. Ωστόσο, ακριβολογώντας, υπάρχουν διαφοροποιήσεις. Πρώτον, δεν ισχυρίζονται

όλες οι ψεύτικες ειδήσεις ότι μια καταχθόνια συνωμοσία λαμβάνει χώρα. Δεύτερον, οι παραγωγοί παραπληροφόρησης γνωρίζουν ότι διαδίδουν ψέματα. Το κάνουν σκόπιμα για να δημιουργήσουν σύγχυση, να κινητοποιήσουν το κοινό τους ή να πλήξουν τους αντιπάλους τους. Αντιθέτως, η συντριπτική πλειοψηφία εκείνων που διατυπώνουν τις θεωρίες συνωμοσίας πιστεύουν πραγματικά σε αυτό που διατυπώνουν. Είναι πεπεισμένοι ότι βοηθούν να αποκαλυφθεί η αλήθεια. Ωστόσο, υπάρχουν επίσης και εκείνοι που διαδίδουν θεωρίες συνωμοσίας μη πιστεύοντάς τες απαραίτητα για να αποκομίσουν χρήματα ή και να επιτύχουν συγκεκριμένους πολιτικούς στόχους. Ειδικά στην εποχή του Διαδικτύου, μερικοί άνθρωποι έχουν επωφεληθεί από τη διάδοση θεωριών συνωμοσίας που πιθανότατα ούτε οι ίδιοι τις πιστεύουν πλήρως. Παρόμοια, οι λαϊκιστές πολιτικοί χρησιμοποιούν συχνά με στρατηγικό τρόπο θεωρίες συνωμοσίας για να κινητοποιήσουν τους οπαδούς τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, οι θεωρίες συνωμοσίας και οι ψεύτικες ειδήσεις είναι ίδιες.

1.3 Ο όρος «θεωρία συνωμοσίας» επινοήθηκε από τη CIA;

Υπάρχει μια θεωρία συνωμοσίας που ισχυρίζεται ότι η CIA εφηύρε τον όρο «θεωρία συνωμοσίας» για να αποκρούσει την άσκηση κριτικής στην επίσημη εκδοχή της δολοφονίας του Κένεντι. Είναι αλήθεια ότι ένας ισχυρισμός που χαρακτηρίζεται ως «θεωρία συνωμοσίας» συνήθως υποδηλώνει ότι στην πραγματικότητα δεν έχει καμία βάση, ότι δεν δικαιολογεί μια περαιτέρω συζήτηση και ότι όσοι τον πιστεύουν έχουν μια θολή αντίληψη για την πραγματικότητα και ίσως να υποφέρουν από σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα. Έτσι, ο όρος αποτελεί μια δυνητικά ισχυρή προσβολή. Ωστόσο, η CIA δεν επινόησε τον όρο. Η φράση χρησιμοποιείται για πρώτη φορά στη σύγχρονη έννοιά του λίγο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο από τον φιλόσοφο της επιστήμης Karl Popper και από τη δεκαετία του 1960 χρησιμοποιείται όλο και περισσότερο στον καθημερινό λόγο.

1.4 Πώς λειτουργούν οι θεωρίες συνωμοσίας;

Δεδομένου ότι οι θεωρίες συνωμοσίας υποθέτουν ότι τίποτα δεν συμβαίνει τυχαία, οι θεωρητικοί συνωμοσίας ρωτούν συνήθως «Ποιος ωφελείται;» από ένα συγκεκριμένο γεγονός, όπως η 11η Σεπτεμβρίου (9/11), ή μian εξέλιξη, όπως η προσφυγική κρίση. Μια θεωρία συνωμοσίας κάνει συχνά ένα άλμα από την ιδέα ότι μια συγκεκριμένη ομάδα θα μπορούσε να επωφεληθεί από μια ενέργεια για να ισχυριστεί τελικά ότι η εν λόγω ομάδα πρέπει να την είχε προγραμματίσει κρυφά έτσι ώστε να την πραγματοποιήσει. Στη συνέχεια, οι θεωρητικοί συνωμοσίας καταφεύγουν σε μία ή και σε δύο ρητορικές στρατηγικές. Μερικοί εξ αυτών διατυπώνουν τη θεωρία τους προσπαθώντας ενεργά να παρέχουν αποδεικτικά στοιχεία προς

επιβεβαίωση των θέσεών τους, αγνοώντας παράλληλα όλα τα αποδεικτικά στοιχεία περί του αντιθέτου. Άλλοι προχωρούν πιο έμμεσα, προσπαθώντας να αποδυναμώσουν την επίσημη εκδοχή των εκδηλώσεων. Η τελευταία στρατηγική ήταν ιδιαίτερα έκδηλη στον δυτικό κόσμο τις τελευταίες δεκαετίες, επειδή οι θεωρίες συνωμοσίας συχνά καθιερώθηκαν ως πρόκληση στην επικρατούσα άποψη (τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα τώρα που, για παράδειγμα, ο πρόεδρος των ΗΠΑ εμπλέκεται ανοιχτά σε συνωμοσιολογικούς συλλογισμούς). Η ρητορική του «κάνω απλώς ερωτήσεις» επιτρέπει στους θεωρητικούς της συνωμοσίας να αρνηθούν ότι στην πραγματικότητα διαδίδουν θεωρίες συνωμοσίας. Ωστόσο, οι ερωτήσεις τους είναι συνήθως σχεδιασμένες έτσι ώστε να δημιουργούν την εντύπωση ότι πράγματι έλαβε χώρα μια συνωμοσία.

1.5 Ποια είναι η διαφορά μεταξύ των θεωριών συνωμοσίας και των πραγματικών συνωμοσιών;

Υπήρχαν και πάντα θα υπάρχουν πραγματικές συνωμοσίες. Ωστόσο, οι πραγματικές συνωμοσίες - σκευωρίες και σχέδια, των οποίων η ύπαρξη έχει αποδειχθεί πέρα από πάσα αμφιβολία, συνήθως διαφέρουν από τις συνωμοσίες που φαντάζονται οι θεωρητικοί συνωμοσίας με διάφορους τρόπους:

- Οι επιτυχημένες πραγματικές συνωμοσίες είναι συνήθως συνωμοσίες γεγονότων. Σε σύγκριση με τα τυπικά σενάρια των θεωριών συνωμοσίας, έχουν έναν σαφή και μάλλον μετριοπαθή στόχο, όπως ένα πραξικόπημα ή μιαν δολοφονία. Ορισμένες θεωρίες συνωμοσίας περιστρέφονται, επίσης, γύρω από συγκεκριμένα γεγονότα, αλλά πολλές άλλες είναι θεωρίες «συστημάτων» ή υπερσυνωμοσιολογικές θεωρίες. Τείνουν να ισχυρίζονται ότι συγκεκριμένες ομάδες, όπως οι Μασόνοι ή οι Πεφωτισμένοι (Illuminati), έχουν κρυφά συνωμοτήσει καθόλη τη διάρκεια της ιστορίας, ή ισχυρίζονται ότι διαφορετικές ομάδες, για παράδειγμα οι Εβραίοι και οι Κομμουνιστές, συνεργάζονται κρυφά σε ένα μεγάλο σχέδιο για τον έλεγχο όλων των γεγονότων.
- Οι πραγματικές συνωμοσίες, συνήθως, εμπλέκουν έναν περιορισμένο αριθμό ατόμων που συμμετέχουν εν γνώσει τους ή ακούσια στην σκευωρία. Οι θεωρίες συνωμοσίας, αντίθετα, ισχυρίζονται συχνά (μερικές φορές έμμεσα) ότι εκατοντάδες ή χιλιάδες άνθρωποι έχουν εμπλακεί στην υποτιθέμενη συνωμοσία και την συγκαλύπτουν. Αυτό συμβαίνει ακόμη και σε φαινομενικά απλά παραδείγματα μεμονωμένων γεγονότων, πόσο μάλλον για άκρως περίπλοκες υπερσυνωμοσιολογικές θεωρίες που υποτίθεται ότι διαρκούν αιώνες. Η κατασκευή της προσσελίνωσης ή της «εσωτερικής» δουλειάς για την εννοχήστρωση των επιθέσεων της 11ης Σεπτεμβρίου θα απαιτούσε χιλιάδες βοηθούς

που εργάστηκαν τέλεια μαζί και έμειναν σιωπηλοί μέχρι σήμερα. Τέτοια σενάρια είναι πολύ απίθανα, αν όχι αδύνατα.

- Τέλος, οι πραγματικές συνωμοσίες συνήθως προκαλούν ακούσιες συνέπειες. Εκείνες, οδηγούν σε αποτελέσματα που δεν προβλέπονται από τους συνωμότες. Αντίθετα, οι θεωρίες συνωμοσίας ισχυρίζονται συνήθως ότι όλα πάνε σύμφωνα με το σχέδιο των συνωμοτών. Δεν αφήνουν ποτέ περιθώρια για ακούσιες συνέπειες. Η δολοφονία του Ιούλιου Καίσαρα το 44 π.χ. είναι ένα παράδειγμα μιας τυπικής συνωμοσίας.

Δολοφονήθηκε από μια ομάδα περίπου 60 γερουσιαστών. Έτσι όπως οι πραγματικές συνωμοσίες λειτουργούν, αυτή είναι ήδη μια αρκετά μεγάλη ομάδα. Ωστόσο, σε σύγκριση με τα όσα ισχυρίζονται οι περισσότερες θεωρίες συνωμοσίας, είναι μικρού μεγέθους. Η συνωμοσία κατόρθωσε τον βραχυπρόθεσμο και μετριοπαθή στόχο της: Ο Καίσαρας δολοφονήθηκε. Ωστόσο, αποδείχθηκε αντιπαραγωγική όσον αφορά τον πιο μακροπρόθεσμο στόχο της, τη διατήρηση της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας. Προκάλεσε εμφύλιο πόλεμο που τελικά οδήγησε στην ίδρυση της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας.

1.6 Ποιος πιστεύει στις θεωρίες συνωμοσίας;

Στο παρελθόν, η πίστη στις θεωρίες συνωμοσίας συσχετιζόταν συχνά με την παράνοια και άλλα ψυχολογικά προβλήματα. Και ενώ μερικοί μεμονωμένοι θεωρητικοί συνωμοσίας μπορεί να είναι παρανοϊκοί, η πίστη σε τέτοιες θεωρίες είναι υπερβολικά διάχυτη έτσι ώστε να εξηγηθεί υπό τους όρους ενός ειδικού κλάδου της ψυχολογίας. Ορισμένες πρόσφατες δημοσκοπήσεις διαπίστωσαν ότι η πλειοψηφία των πολιτών στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ πιστεύουν σε μία ή περισσότερες θεωρίες συνωμοσίας. Η ψυχολογική έρευνα, ωστόσο, διαπίστωσε ότι οι άνθρωποι που αισθάνονται αδύναμοι ή δυσκολεύονται να αποδεχτούν την αβεβαιότητα είναι ιδιαίτερα επιρρεπείς στο να πιστεύουν σε θεωρίες συνωμοσίας. Ορισμένες μελέτες έχουν επίσης βρει ότι η πιθανότητα του να πιστεύει κανείς στις θεωρίες συνωμοσίας μειώνεται με το επίπεδο εκπαίδευσης. Ωστόσο, η έρευνα δείχνει ότι οι πιστοί προέρχονται από όλες τις εθνικότητες και τις κοινωνικές τάξεις. Οι περισσότερες μελέτες, επίσης, δεν εντοπίζουν σημαντική διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ωστόσο, οι άντρες θεωρητικοί συνωμοσίας είναι πιο ορατοί και πιο εκδηλωτικοί στις απόψεις τους. Ο λόγος για αυτό μπορεί να είναι ότι οι θεωρίες συνωμοσίας αποτελούν έναν τρόπο αντιμετώπισης της διαδεδομένης κρίσης του ανδρισμού στον δυτικό κόσμο.

1.7 Γιατί οι άνθρωποι πιστεύουν στις θεωρίες συνωμοσίας;

Οι θεωρίες συνωμοσίας είναι ελκυστικές διότι εκπληρώνουν σημαντικές λειτουργίες για την προσωπική, κοινωνική και πολιτική ταυτότητα εκείνων που πιστεύουν σε αυτές.

- Οι θεωρίες συνωμοσίας καθιστούν τον κόσμο σημαντικό γιατί παραμερίζουν το χάος και τη σύμπτωση. Επίσης, καθιστούν τον κόσμο κατανοητό επειδή παρέχουν μια απλοϊκή εξήγηση για πολιτικές και κοινωνικές εξελίξεις. Αποτελούν μια στρατηγική για την αντιμετώπιση της αβεβαιότητας και την επίλυση της αμφισημίας. Για ορισμένους, είναι ευκολότερο να δεχτούν ότι μια ομάδα κακόβουλων ανθρώπων κινεί κρυφά τα νήματα παρά να αντιμετωπίσει την πιθανότητα ότι δεν υπάρχει κανένας που κινεί τα νήματα και ότι μερικές φορές τα πράγματα απλώς συμβαίνουν. Με αυτόν τον τρόπο, οι θεωρίες συνωμοσίας εκπληρώνουν παρόμοιες λειτουργίες με τη θρησκεία, παρέχοντας τόσο μια εξήγηση για το πώς λειτουργεί ο κόσμος όσο και μια αίσθηση προσωπικής ταυτότητας και σκοπού. Έτσι, οι θεωρίες συνωμοσίας συνδέονται συχνά με μια τάση προς εσωτεριστικές πεποιθήσεις ή τη «μαγική σκέψη».
- Οι θεωρίες συνωμοσίας κατηγορούν ανθρώπους και όχι αφηρημένες δυνάμεις για πολιτικά γεγονότα και εξελίξεις στην κοινωνία. Εκείνες, αποτελούν σημαντικό εργαλείο για αυτό που οι κοινωνικές επιστήμες αποκαλούν «ετερότητα»: επιτρέπουν στους πιστούς τους να ταυτοποιούν τους αποδιοπομπαίους τράγους και να χαράσσουν μια αυστηρή γραμμή μεταξύ του «εμείς» - των θυμάτων της συνωμοσίας – και του «εκείνοι»- των συνωμοτών. Με αυτόν τον τρόπο, οι θεωρίες συνωμοσίας μπορούν να σφυρηλατήσουν έντονα κοινά συναισθήματα. Με τον ίδιο τρόπο, επιτρέπουν σε όσους πιστεύουν σε αυτές να δηλώσουν την ένταξή τους στην ομάδα. Για παράδειγμα, εκφράζοντας θεωρίες συνωμοσίας κατά του εμβολιασμού, οι άνθρωποι μπορεί να υποδεικνύουν ότι ανήκουν στην κοινότητα που πιστεύει στην εναλλακτική ιατρική και ακολουθεί έναν εναλλακτικό τρόπο ζωής.
- Οι θεωρίες συνωμοσίας απαλλάσσουν της ευθύνης αυτών που πιστεύουν σε αυτές. Δεδομένου ότι ισχυροί συνωμότες κατηγορούνται για όλα όσα συμβαίνουν, οι ίδιοι οι πιστοί δεν θα μπορούσαν να έχουν καμιά επίδραση σε γεγονότα και εξελίξεις.
- Οι θεωρίες συνωμοσίας επιτρέπουν σε όσους πιστεύουν σε αυτές να ξεχωρίζουν από τη μάζα των ανθρώπων. Δεδομένου ότι, στον δυτικό κόσμο τις τελευταίες δεκαετίες, οι θεωρίες συνωμοσίας έχουν γίνει μια στιγματισμένη μορφή γνώσης, δεν είναι πλέον κοινωνικά αποδεκτό να πιστεύουμε σε αυτές. Όσοι πιστεύουν σε αυτές μπορούν ωστόσο να νιώθουν άνετα με την ιδέα ότι - σε αντίθεση με τον υπόλοιπο πληθυσμό - έχουν αφυπνιστεί και κατανοούν τι πραγματικά συμβαίνει.

- Μερικές φορές, οι θεωρίες συνωμοσίας μπορούν επίσης να διοχετεύουν κοινωνική δυσαρέσκεια και κριτική, για παράδειγμα, για τον τρόπο που λειτουργούν οι δημόσιοι θεσμοί. Μπορούν να αποτελούν ένα μέσο πολιτικής αντιπαράθεσης και μια στρατηγική για να εξεγείρονται ενάντια στην εξουσία (για παράδειγμα, εκείνη των γονέων, των δασκάλων ή των ελίτ), ακόμη και αν επιτεθούν σε λάθος στόχο.

1.8 Πώς εξελίχθηκαν οι θεωρίες συνωμοσίας με την πάροδο του χρόνου;

Οι θεωρίες συνωμοσίας όπως ορίζονται παραπάνω δεν είναι ένα ανθρωπολογικό δεδομένο. Εμφανίστηκαν για πρώτη φορά στην Ευρώπη κατά τα τέλη της Πρώιμης Σύγχρονης περιόδου, με σημαντικούς προδρόμους στην αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη. Στη συνέχεια «εξήχθησαν» στον υπόλοιπο κόσμο. Από τα τέλη του 16ου και μέχρι τον εικοστό αιώνα, οι θεωρίες συνωμοσίας έγιναν μια αποδεκτή μορφή γνώσης στις οποίες πίστευαν, και τις οποίες διατύπωναν, τόσο οι ελίτ όσο και οι απλοί άνθρωποι. Επομένως, οι θεωρίες συνωμοσίας δεν ήταν πάντα αυτόματα αντι-αφηγήματα. Συχνά, η επίσημη εξήγηση των γεγονότων ήταν μια θεωρία συνωμοσίας. Στο δυτικό κόσμο, οι θεωρίες συνωμοσίας φαίνεται ότι έχουν υποστεί μια διαδικασία στιγματισμού στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα που τις μετέτρεψε από επίσημα αποδεκτές σε παράνομες γνώσεις. Ωστόσο, εκτός του δυτικού κόσμου αυτός ο στιγματισμός δεν έχει συμβεί. Κατά συνέπεια, οι θεωρίες συνωμοσίας εξακολουθούν να θεωρούνται νόμιμες γνώσεις, για παράδειγμα, στον αραβικό κόσμο ή τη Ρωσία, όπου διατυπώνονται από ειδικούς, εκλεγμένους αξιωματούχους, τα μέσα ενημέρωσης και από ακαδημαϊκούς.

1.9 Ποια είναι η επίδραση του Διαδικτύου στις θεωρίες συνωμοσίας;

Ακόμη δεν γνωρίζουμε εάν το Διαδίκτυο έχει οδηγήσει σε μια μεγάλη ή μόνο μια μέτρια αύξηση της πίστης στις θεωρίες συνωμοσίας. Ωστόσο, αυτό που είναι σαφές, είναι ότι έχει καταστήσει τις θεωρίες συνωμοσίας πιο ορατές και πολύ πιο εύκολα διαθέσιμες και έχει επιταχύνει σημαντικά την κυκλοφορία τους. Ακόμη δεν έχει διαμορφωθεί εμπειριστατωμένη γνώμη για το εάν οι προτάσεις αλγορίθμων των πλατφορμών όπως το YouTube οδηγούν τους θεατές γρήγορα και στοχευμένα σε πηγή όλο και πιο ακραίου περιεχομένου ή αν η αυξημένη «ζήτηση» για εναλλακτικά αφηγήματα και θεωρίες συνωμοσίας είναι πιο σημαντική από τις αλλαγές στην πλευρά της προσφοράς. Η έρευνα έδειξε ότι οι ψευδείς φήμες (π.χ. για τον ιό Zika) εξαπλώνονται πολύ πιο γρήγορα και ευρέως από τις πραγματικές διευκρινίσεις σχετικά με αυτές. Ωστόσο, δεν είναι σαφές εάν η κυκλοφορία μιας ιστορίας συνωμοσίας συνεπάγεται απαραίτητα και την υποστήριξή της. Η άνοδος του alt-right τρολαρίσματος σήμανε ότι οι φήμες συνωμοσίας διαδίδονται συχνά προκειμένου να προκαλέσουν μια αντίδραση και όχι λόγω γνήσιων

πεποιθήσεων. Όπως όλες οι προηγούμενες επαναστάσεις των μέσων ενημέρωσης, η άνοδος του Διαδικτύου είχε επίσης σημαντικό αντίκτυπο στη μορφή των θεωριών συνωμοσίας. Τα βίντεο θεωριών συνωμοσίας στο YouTube και σε άλλες πλατφόρμες είναι λιγότερο περιεκτικά από τα βιβλία και τα φυλλάδια των προηγούμενων εποχών. Επιπλέον, πλατφόρμες όπως το Twitter, που περιορίζουν τον αριθμό των χαρακτήρων σε μια δημοσίευση, οδήγησαν στη μετάβαση από τις θεωρίες συνωμοσίας σε φήμες συνωμοσίας, επειδή οι εικασίες συνωμοσίας κυκλοφορούν όλο και περισσότερο χωρίς το είδος των αποδεικτικών στοιχείων και περίπλοκων αφηγήσεων που έτειναν να τους συνοδεύουν στο παρελθόν και σε άλλα μέσα. Επομένως, ορισμένοι σχολιαστές έχουν προτείνει ότι τώρα βλέπουμε μια αύξηση της «συνωμοσίας χωρίς τη θεωρία».

1.10 Είναι επικίνδυνες οι θεωρίες συνωμοσίας;

Δεν είναι όλες οι θεωρίες συνωμοσίας επικίνδυνες· πολλές εξ αυτών είναι αρκετά ακίνδυνες. Αυτό που έχει σημασία είναι το πλαίσιο: ποιος πιστεύει σε τί, σε ποια περίπτωση και με τί αποτέλεσμα; Επιπλέον, οι θεωρίες συνωμοσίας που τείνουν να είναι προβληματικές μπορεί να είναι επικίνδυνες με διαφορετικούς τρόπους.

- Οι θεωρίες συνωμοσίας μπορούν να αποτελέσουν καταλύτη για δημιουργία πόλωσης και βίας. Δεδομένου ότι προσδιορίζουν μια ομάδα, τους συνωμότες, που θεωρούνται υπεύθυνοι για κάθε κακό, όσοι πιστεύουν σε αυτούς μπορεί να αισθάνονται δικαιολογημένοι ή ακόμη και υποχρεωμένοι να ενεργήσουν εναντίον αυτής της ομάδας, των θεσμών ή των εκπροσώπων της.
- Θεωρίες συνωμοσίας που αμφισβητούν επικρατούσες ιατρικές γνώσεις - για παράδειγμα ο ισχυρισμός ότι οι επιστήμονες αποκρύπτουν το γεγονός ότι οι εμβολιασμοί προκαλούν αυτισμό ή ότι ο ιός του HIV κατασκευάστηκε σε εργαστήριο βιολογικού πολέμου - μπορεί να είναι επικίνδυνες επειδή οι πιστοί μπορεί να αρνηθούν τον εμβολιασμό για τον εαυτό τους ή τα παιδιά τους ή να έχουν απροστάτευτο σεξ.
- Οι θεωρίες συνωμοσίας μπορούν να οδηγήσουν σε πολιτική απάθεια ή να τροφοδοτήσουν τον λαϊκισμό. Οι άνθρωποι που πιστεύουν ότι οι εκλογές είναι κάλπικες επειδή οι διαφορετικοί υποψήφιοι ελέγχονται από τους ίδιους τους κακόβουλους ανθρώπους είναι πιθανό είτε να αποδесμευτούν από την πολιτική διαδικασία είτε να ψηφίσουν για λαϊκιστικά κόμματα που παρουσιάζονται ως η πραγματική εναλλακτική λύση σε ένα σάπιο πολιτικό σύστημα.

1.11 Πώς συνδέονται οι θεωρίες συνωμοσίας και ο λαϊκισμός;

Οι υποστηρικτές των λαϊκιστικών κομμάτων και κινημάτων φαίνεται να είναι ιδιαίτερα δεκτικοί στις θεωρίες συνωμοσίας και οι λαϊκιστές πολιτικοί χρησιμοποιούν συχνά συνωμοσιολογική ρητορική. Αυτό συμβαίνει επειδή τόσο ο λαϊκισμός όσο και οι θεωρίες συνωμοσίας αναγάγουν το περίπλοκο πολιτικό πεδίο σε μια απλή αντιπαράθεση: ο λαός έναντι της ελίτ, στην περίπτωση του λαϊκισμού, τα θύματα της συνωμοσίας έναντι των συνωμοτών, στην περίπτωση της θεωρίας συνωμοσίας. Ως στοιχείο του λαϊκιστικού λόγου, οι θεωρίες συνωμοσίας προσφέρουν μια συγκεκριμένη εξήγηση γιατί οι ελίτ ενεργούν κατά των συμφερόντων του λαού. Αυτή η εξήγηση, μέσα σε ένα λαϊκιστικό κίνημα ή κόμμα, τείνει να συνυπάρχει με άλλες εξηγήσεις όπως αμέλεια ή απόκτηση προσωπικού πλούτου. Ως εκ τούτου, οι θεωρίες συνωμοσίας είναι ένα μη απαραίτητο στοιχείο του λαϊκιστικού λόγου και ιδεολογίας, και δεν υποστηρίζονται απαραίτητα από όλους στο λαϊκιστικό κίνημα ή το κόμμα στο οποίο κυκλοφορούν.

Προτάσεις για περαιτέρω μελέτη

- Bartlett, J. and Miller, C. (2010) *The Power of Unreason: Conspiracy Theories, Counter-terrorism and Extremism*, <http://www.demos.co.uk/publications/thepowerofunreason>
- Bergmann, E. (2018) *Conspiracy and Populism: The Politics of Misinformation*. Palgrave Macmillan.
- Borenstein, E. (2019) *Plots Against Russia: Conspiracy and Fantasy After Socialism*. Cornell University Press.
- Brotherton, R. (2015) *Suspicious Minds: Why We Believe Conspiracy Theories*. Bloomsbury.
- Butter, M. and Knight, P. (eds) (2020) *The Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. Routledge.
- Butter, M. (2020) *The Nature of Conspiracy Theories*. Polity Press.
- Byford, J. (2011) *Conspiracy Theories: A Critical Introduction*. Palgrave Macmillan.
- Douglas, K. et al. (2019) 'Understanding conspiracy theories'. *Political Psychology* 40, 3-35.
- Harambam, J. (2020) *Contemporary Conspiracy Culture: Truth and Knowledge in an Age of Epistemic Instability*. London: Routledge.
- Merlan, A. (2019) *Republic of Lies: American Conspiracy Theorists and Their Surprising Rise to Power*. Random House.
- Olmsted, K. (2009/2019) *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I to 9/11*. Oxford University Press.
- Qassam, C. (2019) *Conspiracy Theories*. Polity Press.
- Uscinski, J. (2018) (ed.) *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them*. Oxford University Press.
- Uscinski, J. and Parent, J. (2014) *American Conspiracy Theories*. Oxford University Press.
- van Prooijen, J-W. (2018) *The Psychology of Conspiracy Theories*. Routledge.

2 Συστάσεις για την αντιμετώπιση θεωριών συνωμοσίας

2.1 Γιατί οι θεωρίες συνωμοσίας συνιστούν πρόκληση;

Οι πραγματικές συνωμοσίες υπάρχουν και συνήθως αποκαλύπτονται από πληροφοριοδότες ή μέσα ενημέρωσης. Αντίθετα, οι θεωρίες συνωμοσίας είναι απόπειρες εξήγησης ενός σημαντικού γεγονότος - ακόμη και ολόκληρης της ιστορίας – υπό τους όρους σκευωρίας από μια ισχυρή αλλά μυστική σέχτα. Συχνά, αυτοί οι συλλογισμοί είναι άκρως υποθετικοί. Συνήθως, οι θεωρίες συνωμοσίας δεν υποστηρίζονται από αποδεικτικά στοιχεία που επιβιώνουν από τον συμβατικό έλεγχο, αν και η έλλειψη στοιχείων δεν εμποδίζει την άνθηση μιας θεωρίας. Οι επικοινωνιακές προσπάθειες που επιδιώκουν να διαψεύσουν τις θεωρίες συνωμοσίας συνιστούν πρόκληση τουλάχιστον για δύο λόγους:

- Σε αντίθεση με τα στερεότυπα των μέσων ενημέρωσης, τα άτομα που ασχολούνται με τις θεωρίες συνωμοσίας δεν είναι όλα ίδια, και ο ρόλος που διαδραματίζουν οι θεωρίες συνωμοσίας στη ζωή τους μπορεί να διαφέρει πολύ. Μερικές φορές, οι θεωρίες συνωμοσίας μπορούν να είναι ένας τρόπος έκφρασης της αντίθεσης ή μπορεί να είναι μέρος αυτού που δημιουργεί μια αίσθηση ομαδικής ταυτότητας. Πρέπει, λοιπόν, να καταλάβουμε γιατί αυτές οι πεποιθήσεις έχουν σημασία για όσους τις κατέχουν.
- Η πίστη στις θεωρίες συνωμοσίας συνήθως δεν είναι αποτέλεσμα της έλλειψης γνώσεων (στην εποχή του Διαδικτύου έχουμε εύκολη πρόσβαση σε πρωτοφανείς ποσότητες πληροφοριών). Συχνά, οι θεωρίες συνωμοσίας δεν μπορούν απλά να «διορθωθούν» παρέχοντας πρόσθετα στοιχεία. Αντ'αυτού πρέπει να καταλάβουμε περισσότερα για το γιατί πολλοί άνθρωποι σήμερα αισθάνονται δυσαρέσκεια απέναντι στην ίδια την ιδέα της γνώσης των ειδικών.
- Επομένως, ένα καθοριστικό χαρακτηριστικό των θεωριών συνωμοσίας είναι ότι «αυτο-σφραγίζονται», δηλαδή οι άνθρωποι που πιστεύουν ακράδαντα στις θεωρίες συνωμοσίας συχνά ερμηνεύουν οποιαδήποτε απόπειρα παροχής αντίθετων στοιχείων ως απόδειξη της συνωμοσίας. Αν και μερικές φορές οι θεωρίες συνωμοσίας προκύπτουν όχι μόνο από μια γενική αίσθηση σκεπτικισμού («αυτή η εναλλακτική εκδοχή των γεγονότων μπορεί να είναι αληθινή, απ' όσο γνωρίζω»), σε άλλες περιπτώσεις οι θεωρητικοί συνωμοσίας επενδύονται τόσο βαθιά σε μια συγκεκριμένη κοσμοθεωρία έτσι ώστε οι πεποιθήσεις τους δεν μπορούν εύκολα να διαψευστούν.
- Υπάρχουν ενδείξεις ότι η απλή έκθεση σε μια θεωρία συνωμοσίας μπορεί να προκαλέσει αρνητικές συνέπειες, ακόμη και σε άτομα που δεν υποστηρίζουν τις θεωρίες συνωμοσίας (π.χ. Einstein και Glick 2015, van der Linden 2015; Jolley et al. 2019).

- Οι θεωρίες συνωμοσίας συνδέονται επίσης συχνά με τον πολιτικό εξτρεμισμό (van Prooijen et al. 2015) και την απολιτικοποίηση.

Αυτές οι προκλήσεις υποδηλώνουν ότι οι επικοινωνιακές προσπάθειες πρέπει να διαφοροποιούνται μεταξύ διαφορετικών ακροατηρίων και να κατανοούν πώς λειτουργούν οι θεωρίες συνωμοσίας σε συγκεκριμένα ατομικά, κοινωνικά και πολιτικά πλαίσια. Καθώς δεν υπάρχει καμία απλή λύση στο πρόβλημα των θεωριών συνωμοσίας, οι ακόλουθες συστάσεις ομαδοποιούνται κατά ακροατήρια-στόχους.

2.2 Αναγνωρίστε ότι οι θεωρίες συνωμοσίας δεν είναι ανορθολογικές αλλά πολιτικές.

Παρόλο που στη συλλογιστική της, συχνά, η συνομωσιολογική συζήτηση χαρακτηρίζεται από ατέλειες αυτό δεν συνεπάγεται ότι οι άνθρωποι που διατυπώνουν ή πιστεύουν στις θεωρίες συνωμοσίας είναι απαραίτητα παράλογοι. Αντ' αυτού, υπάρχουν ενδείξεις ότι οι θεωρίες συνωμοσίας αναπτύσσονται ως ένα ρητορικό εργαλείο για να ξεφύγουν από τα άβολα συμπεράσματα, για να ενισχύσουν την αίσθηση της ταυτότητάς τους ή για να προωθήσουν συγκεκριμένες πολιτικές θέσεις, συμπεριλαμβανομένης της κρατικής παραπληροφόρησης (Yablokon 2015). Για παράδειγμα, η άρνηση της κλιματικής αλλαγής συνεπάγεται συχνά τη διατήρηση αμοιβαία αποκλειόμενων θέσεων (όπως οι ταυτόχρονοι ισχυρισμοί ότι (α) η θερμοκρασία δεν μπορεί να μετρηθεί με ακρίβεια αλλά (β) οι παγκόσμιες θερμοκρασίες έχουν μειωθεί (Lewandowsky et al. 2016). Η λογική ασυνέπεια μπορεί να είναι ένα κοινό χαρακτηριστικό της συνωμοσίας, αλλά η απόρριψη της κλιματικής άρνησης ως απλώς παράλογη δεν εξηγεί γιατί αυτή η πεποίθηση έχει σημασία για τους ανθρώπους που τη διατηρούν και γιατί είναι τόσο ανθεκτική ακόμα και ενώπιον εμπειρικών στοιχείων που αποδεικνύουν το αντίθετο.

2.3 Αναχαιτίζοντας την εξάπλωση θεωριών συνωμοσίας

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης δημιούργησαν έναν κόσμο στον οποίο ένα άτομο χωρίς προηγούμενο ιστορικό ή φήμη μπορεί να προσεγγίσει τόσο πολλούς καταναλωτές όσο η τηλεόραση και τα έντυπα μέσα. Η χρήση ψηφιακών μέσων για την αντιμετώπιση της εξάπλωσης των θεωριών συνωμοσίας βρίσκεται υπό ανάπτυξη, αλλά δεν έχει ακόμη αξιοποιηθεί σε μεγάλη κλίμακα. Ωστόσο, οι σχετικά απλές ψυχολογικές παρεμβάσεις είναι πολλά υποσχόμενες. Για παράδειγμα, μια μελέτη έδειξε ότι η κοινή χρήση συνωμοτικών αναρτήσεων για το κλίμα μειώθηκε με μια απλή παρέμβαση που ενθάρρυνε τους ανθρώπους να κάνουν τέσσερις ερωτήσεις σχετικά με υλικό πριν το μοιραστούν (Lutzke et al. 2019):

- Αναγνωρίζω τον οργανισμό ειδήσεων που δημοσίευσε την ιστορία;
- Οι πληροφορίες της ανάρτησης φαίνονται αξιόπιστες;
- Είναι η ανάρτηση γραμμένη με το αναμενόμενο στυλ ενός επαγγελματικού οργανισμού ειδήσεων;
- Η ανάρτηση εμπεριέχει πολιτικά κίνητρα;

2.4 «Εμβολιασμός» ενάντια στις θεωρίες συνωμοσίας

Ένας άλλος τρόπος για την προστασία του κοινού είναι να λάβουν ειδοποίηση για τη φύση των θεωριών συνωμοσίας πριν ακόμα έρθουν σε επαφή μαζί τους. Αυτή η διαδικασία είναι γνωστή ως «εμβολιασμός» ή «προ-διάψευση». Υπάρχουν δύο στοιχεία ενός «εμβολιασμού»: (1) μια ρητή προειδοποίηση για μια επικείμενη απειλή και (2) μια απόρριψη ενός αναμενόμενου επιχειρήματος που εκθέτει το επικείμενο σφάλμα. Σε ένα πείραμα που περιλαμβάνει αντι-εμβολιαστικές θεωρίες συνωμοσίας (Jolley and Douglas 2017), οι ερευνητές διαπίστωσαν ότι όταν οι άνθρωποι «εμβολιάστηκαν» λαμβάνοντας πρώτα αντι-συνωμοτικό υλικό, δεν επηρεάζονταν πλέον αρνητικά από τη θεωρία συνωμοσίας. Αντίθετα, εάν το συνωμοτικό υλικό παρουσιαζόταν πρώτα, το υλικό αντιμετώπισης του ήταν λιγότερο αποτελεσματικό. Το συμπέρασμα είναι ότι η ευαισθητοποίηση των ανθρώπων για τον ατελή χαρακτήρα της λογικής που χαρακτηρίζει τις θεωρίες συνωμοσίας είναι ζωτικής σημασίας. Ωστόσο, θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο «εμβολιασμός» ανοσοποιεί μόνο ενάντια σε συγκεκριμένες θεωρίες συνωμοσίας και όχι γενικά. Επίσης, πρέπει να θυμόμαστε ότι πολλοί πιστοί των θεωριών συνωμοσίας είναι δύσπιστοι στην ίδια την ιδέα της γνώσης των ειδικών και του ορθολογικού επιχειρήματος.

2.5 Διαψεύδοντας τις θεωρίες συνωμοσίας

Μετά την αναχαίτιση ή τον περιορισμό και τον «εμβολιασμό», η διάψευση είναι η επόμενη καλύτερη επιλογή. Η έρευνα έχει δείξει ότι η έκθεση στη θεωρία συνωμοσίας αυξάνει τις παρανοήσεις ιστορικού τύπου, αλλά οι διορθώσεις τους με εμπειρικά στοιχεία τις μειώνουν (Nyhan and Zeitzoff 2017). Με συμμετέχοντες που δεν είναι προσκολλημένοι στις θεωρίες συνωμοσίας, η διάψευση έχει αποδειχθεί ότι είναι εν μέρει αποτελεσματική, όπως στην περίπτωση των:

- αντι-μηνυμάτων βάσει αποδεικτικών στοιχείων (Warner and Neville-Shepard 2014)
- μηνυμάτων αμφισβήτησης (Schmid and Betsch 2019)
- αλγοριθμικών και διορθώσεων που έχουν δημιουργηθεί από τον χρήστη (Bode and Vraga 2018)

Ωστόσο, άλλες στρατηγικές ήταν λιγότερο αποτελεσματικές:

- Η διακωμώδηση των θεωριών συνωμοσίας μπορεί να μειώσει σημαντικά την αποδοχή μιας θεωρίας, αλλά διατρέχει τον κίνδυνο της αυτόματης απόρριψης (Orosz et al. 2016).
- Το ίδιο ισχύει και για τα αντι-μηνύματα που διαψεύδουν με επιθετικό τρόπο ή εστιάζουν στη «νίκη» ενός επιχειρήματος (Schmitt et al. 2018).
- Η επίδειξη συμπόνιας σε όσους πιστεύουν στις θεωρίες συνωμοσίας είναι λιγότερο επιτυχημένη (Orosz et al. 2016).

Θεωρίες Συνωμοσίας κατά του εμβολιασμού

Μια μεγάλη σειρά μελετών στις οποίες συμμετείχαν αντιπροσωπευτικά δείγματα εθελοντών, έδειξε ότι η συνωμοσιολογική άρνηση της αποτελεσματικότητας και της ασφάλειας των εμβολίων μπορεί να μειωθεί μέσω μηνυμάτων αμφισβήτησης. Όταν η επίκληση προς μια κερδοσκοπική συνωμοσία μεταξύ κυβέρνησης και φαρμακοβιομηχανίας δεν αμφισβητήθηκε, η πρόθεση των ανθρώπων να εμβολιαστούν, και η διάθεσή τους σχετικά με τους εμβολιασμούς, μειώθηκε σημαντικά. Αντιθέτως, όταν η συνωμοσία αμφισβητήθηκε, είτε εστιάζοντας σε τεχνικές παραπλάνησης τις οποίες εφαρμόζουν οι θεωρητικοί συνωμοσίας (π.χ. επισημαίνοντας πως ένα μεγάλο μέρος της έρευνας υπέρ των εμβολιασμών έχει διεξαχθεί από ανεξάρτητους ερευνητές οι οποίοι χρηματοδοτήθηκαν από δημόσιους φορείς) είτε διορθώνοντας ψευδείς ισχυρισμούς (π.χ. δίνοντας έμφαση στο γεγονός πως οι εμβολιασμοί βελτιώνουν τη δημόσια υγεία), τότε η έκθεση στη θεωρία συνωμοσίας δεν είχε πλέον αντίκτυπο. Η έρευνα έδειξε πως κάθε τεχνική αμφισβήτησης -στην κατεύθυνση του ατελούς συλλογισμού ή παρέχοντας δεδομένα- ήταν εξίσου αποτελεσματική από μόνη της, αλλά πως ο συνδυασμός των δύο δεν οδηγούσε σε επιπρόσθετη δύναμη πειθούς.

2.6 Προστασία του κοινού από τις θεωρίες συνωμοσίας

Δεδομένου ότι η υποστήριξη των θεωριών συνωμοσίας προκαλείται από συναισθήματα μειωμένου ελέγχου και αντιληπτής απειλής (Uscinski and Parent, 2014), οι ακόλουθες επιλογές προκρίνονται ως σημαντικές:

- Εάν η αίσθηση ελέγχου των ανθρώπων είναι πρωταρχική (π.χ., υπενθυμίζοντας ένα γεγονός από τη ζωή τους στο οποίο είχαν τον έλεγχο), μειώνεται η πιθανότητα να στηρίξουν μια δυνητική θεωρία συνωμοσίας (van Prooijen and Acker 2015).
- Το γενικό αίσθημα ενδυνάμωσης των πολιτών βελτιώνεται όταν εκτιμούν πως οι αρχές ακολουθούν δίκαιες διαδικασίες λήψης αποφάσεων (van Prooijen 2018).
- Οι άνθρωποι πρέπει να ενθαρρύνονται να σκέφτονται αναλυτικά, αντί να βασίζονται στη διαίσθηση (Swami et al. 2014).

2.7 Όταν η διάψευση αποτυγχάνει: αφοσιωμένοι θεωρητικοί συνωμοσίας

Η διάψευση είναι μακράν πολύ πιο δύσκολη με τα αφοσιωμένα άτομα που είναι πιστοί σε μία ή περισσότερες θεωρίες συνωμοσίας. Συχνά, οι άνθρωποι που πιστεύουν σε μια θεωρία συνωμοσίας είναι πιθανόν να πιστεύουν σε πολλές, καθώς βλέπουν όλη την ιστορία και την

πολιτική μέσω του πρίσματος της συνωμοσίας. Τα διαδικτυακά περιβάλλοντα δημιουργούν θαλάμους αντήχησης (echo chambers) και φυσαλίδες φίλτρων (filter bubbles). Μία ερευνητική μελέτη έδειξε ότι όταν εκείνοι με σταθερά παγιωμένες πεποιθήσεις συνωμοσίας αλληλεπιδρούν με το υλικό διάψευσης καταλήγουν να ασχολούνται ακόμη περισσότερο με τις θεωρίες συνωμοσίας των θαλάμων αντήχησης (Zollo 2017). Αντίθετα, ήταν πιθανότερο να σταματήσουν να αλληλεπιδρούν με συνωμοσιολογικές ειδήσεις, εάν δεν εκτίθεντο στην διάψευση. Σε αυτές τις περιπτώσεις, η διάψευση μπορεί να καθιστά τα πράγματα χειρότερα. Σε αυτά τα διαδικτυακά περιβάλλοντα, οι μεμονωμένες αναρτήσεις μπορεί να έχουν δυσανάλογη επιρροή και να είναι δυσπρόσιτες. Μια πρόσφατη μελέτη (Klein et al. 2018) έδειξε ότι στον κύριο ιστότοπο του Reddit αφιερωμένο στις θεωρίες συνωμοσίας, μόνο το 5% των αναρτήσεων ευθύνετο για τα δύο τρίτα όλων των σχολίων, με τις πιο ενεργές συγγραφικές συνεισφορές να προσθέτουν έως και την διπλάσια έκταση της τριλογίας του Άρχοντα των Δαχτυλιδιών.

2.8 Μαθήματα από προγράμματα αποριζοσπαστικοποίησης

Οι θεωρίες συνωμοσίας αποτελούν αναπόφευκτο συστατικό του πολιτικού εξτρεμισμού και, συνεπώς, η έρευνα σχετικά με την αποριζοσπαστικοποίηση παρέχει μερικές χρήσιμες πληροφορίες για τον τρόπο καταπολέμησης των θεωριών συνωμοσίας στα πιο δυσπρόσιτα και βαθιά προσηλωμένα σε αυτές ακροατήρια:

- Οι αξιόπιστοι αγγελιοφόροι είναι ύψιστης σημασίας. Τα αντι-μηνύματα που δημιουργήθηκαν από πρώην μέλη μιας εξτρεμιστικής κοινότητας («εξερχόμενοι») αξιολογούνται πιο θετικά και παραμένουν στη μνήμη για περισσότερο καιρό σε σχέση με τα μηνύματα άλλων πηγών (Schmitt et al. 2018).
- Οι προσεγγίσεις θα πρέπει να βασίζονται στην ενσυναίσθηση και να επιδιώκουν την οικοδόμηση κατανόησης με την άλλη πλευρά. Επειδή οι παρεμβάσεις βασίζονται στην ανάπτυξη της ανοιχτής σκέψης των συμμετεχόντων, οι επικοινωνούντες πρέπει να καθοδηγούν δια του παραδείγματος. (Ponsot et al. 2018).
- Οι άνθρωποι που διακατέχονται από συνωμοτικές πεποιθήσεις θεωρούν τους εαυτούς τους κριτικούς στοχαστές που δεν ξεγελιούνται από τις επίσημες αναφορές. Αυτή η αντίληψη μπορεί να αξιοποιηθεί περαιτέρω με μηνύματα που επιβεβαιώνουν την αξία της κριτικής σκέψης, αλλά στη συνέχεια ανακατευθύνουν αυτήν την θεώρηση προς τη θεωρία συνωμοσίας (Voogt 2017).

- Πριν επιχειρήσετε να διαψεύσετε, αναλύστε τον στόχο. Για παράδειγμα, οι προσπάθειες της αμερικανικής κυβέρνησης να διαψεύσει αυτό που θεωρεί ως θεωρίες συνωμοσίας έχουν επανειλημμένα αποτύχει, όπως στην περίπτωση της απόπειρας να κατηγορηθεί η απουσία όπλων μαζικής καταστροφής στο Ιράκ μετά την εισβολή του 2003 στο ιστορικό απόκρυψης πληροφοριών της χώρας, παρά την διόγκωση πληροφορίας για την μεμπτή επιχείρηση των αμερικανικών αρχών (Aistrophe 2016).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Aistrophe, T. (2016). *Conspiracy theory and American foreign policy*. Manchester University Press.
- Bode, L., and Vraga, E. K. (2018). 'See something, say something: Correction of global health misinformation on social media'. *Health Communication*, 33, 1131-1140.
- Einstein, K. L., and Glick, D. M. (2015). 'Do I think BLS data are BS? The consequences of conspiracy theories'. *Political Behavior*, 37, 679-701.
- Jolley, D., and Douglas, K. M. (2017). 'Prevention is better than cure: Addressing anti-vaccine conspiracy theories'. *Journal of Applied Social Psychology*, 47, 459-469.
- Jolley, D., Meleady, R., and Douglas, K. M. (2019). 'Exposure to intergroup conspiracy theories promotes prejudice which spreads across groups'. *British Journal of Psychology*.
- Klein, C., Clutton, P., and Polito, V. (2018). 'Topic modeling reveals distinct interests within an online conspiracy forum'. *Frontiers in Psychology*, 9.
- Lewandowsky, S., Cook, J., and Lloyd, E. (2016). 'The "Alice in Wonderland" mechanics of the rejection of (climate) science: Simulating coherence by conspiracism'. *Synthese*, 195, 175-196.
- Lutzke, L., Drummond, C., Slovic, P., and Arvai, J. (2019). 'Priming critical thinking: Simple interventions limit the influence of fake news about climate change on Facebook'. *Global Environmental Change*, 58, 101964.
- Nyhan, B., and Zeitzoff, T. (2017). 'Fighting the past: Perceptions of control, historical misperceptions, and corrective information in the Israeli-Palestinian conflict'. *Political Psychology*, 39.3, 611-631.
- Orosz, G., Krekó, P., Paskuj, B., Tóth-Király, I., Böthe, B., and Roland-Lévy, C. (2016). 'Changing conspiracy beliefs through rationality and ridiculing'. *Frontiers in Psychology*, 7, 1525.
- Ponsot, A. S., Autixier, C., and Madriaza, P. (2018). 'Factors facilitating the successful implementation of a prevention of violent radicalization intervention as identified by front-line practitioners'. *Journal for Deradicalization*, (16), 1-33.
- Schmid, P., and Betsch, C. (2019). 'Effective strategies for rebutting science denialism in public discussions'. *Nature Human Behavior*, Jun 24: 1.
- Schmitt, J. B., Rieger, D., Ernst, J., and Roth, H.-J. (2018). 'Critical media literacy and islamist online propaganda: The feasibility, applicability and impact of three learning arrangements'. *International Journal of Conflict and Violence*, 12, 1-19.
- Swami, V., Voracek, M., Stieger, S., Tran, U. S., and Furnham, A. (2014). 'Analytic thinking reduces belief in conspiracy theories'. *Cognition*, 133, 572-585.
- Uscinski, J. E., and Parent, J. M. (2014). *American conspiracy theories*. Oxford, UK: Oxford University Press.
- van der Linden, S. (2015). 'The conspiracy-effect: Exposure to conspiracy theories decreases pro-social behavior and science acceptance'. *Personality and Individual Differences*, 87, 171-73.
- van Prooijen, J.-W., and Acker, M. (2015). 'The influence of control on belief in conspiracy theories: Conceptual and applied extensions'. *Applied Cognitive Psychology*, 29, 753-761.
- van Prooijen, J.-W., Krouwel, A. P. M., and Pollet, T. V. (2015). 'Political extremism predicts belief in conspiracy theories'. *Social Psychological and Personality Science*, 6(5), 570-578.
- van Prooijen, J.-W. (2018). 'Empowerment as a tool to reduce belief in conspiracy theories'. In *Conspiracy theories and the people who believe them* (pp. 432-442). Oxford University Press.
- Voogt, S. (2017). 'Countering far-right recruitment online: CAPE's practitioner experience'. *Journal of Policing, Intelligence and Counter Terrorism*, 12, 34-46.
- Warner, B. R., and Neville-Shepard, R. (2014). 'Echoes of a conspiracy: Birthers, truthers, and the cultivation of extremism'. *Communication Quarterly*, 62, 1-17.
- Wood, M. J. (2018). 'Propagating and debunking conspiracy theories on Twitter during the 2015-2016 zika virus outbreak'. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 21, 485-490.
- Yablokov, I. (2015). 'Conspiracy theories as a Russian public diplomacy tool: The case of Russia Today (RT)'. *Politics*, 35, 301-315.
- Zollo, F. et al. (2017). 'Debunking in a world of tribes'. *PLOS ONE*, 12 (7).

